

A MEGFIGYELÉS: AZ ELMÉLETTŐL A GYAKORLATIG ÉS A GYAKORLATTÓL AZ ELMÉLETIG

Bernard Golse

A megfigyelés kérdését gyakorlat és elmélet összefüggésében általában a megfigyelő felnőtt felől közelítjük meg. Én ez alkalommal mégis a csecsemő felől közelíteném meg a kérdést, akit elnevezek „megfigyelő csecsemőnek”. Meggyőződésem, hogy a felnőtt is csak akkor válhat megfigyelővé, gyakorlati vagy elméleti szakemberré, ha mint csecsemő már elsajátította ezt a szerepet.

A gyermeket, aki egyszerre költő és teoretikus, neveztük már a filozófusok legjobbjának. Beszélünk például a gyermek nyelvi metaforáiról és a „gyermek szexuális elméleteiről” (Freud). Mindez, véleményem szerint, a csecsemőre is igaz lehet, erre szeretnék most rávilágítani.

A csecsemő mint költő és mint teoretikus

Két meglehetősen különböző, ugyanakkor egymást alapvetően kiegészítő reprezentációról van szó. Az első főképp az affektusokkal és az érzelmekkel hozható kapcsolatba, a második inkább a fogalmakkal és feltevésekkel. Azonban, mint azt látni fogjuk, igen szoros, dialektikus viszony áll fenn köztük.

Ha a filozófia szerepe nem más, mint szorosan összekötni ezt a két reprezentációs készletet, hogy ezáltal egységes világnézet bontakozzon ki, vagyis hogy a bennünket körülvevő világ és belső emberi világunk képe egységben legyen, akkor jogosan érezzük úgy, hogy a csecsemő eleve rá van „kényszerítve” a filozofálás munkájára.

Miután felvázoltam néhány szempontot, melyek segítségünkre lehetnek a megfigyelő és a teoretikus tevékenység között véleményem szerint létező

összefüggések feltárásában, szeretném, ha megvizsgálánk a csecsemő szenzoros és absztrakciós képessége közti lehetséges kapcsolódási pontokat. Ezután rátérnénk arra, mennyiben módosíthatják észrevételeink a megfigyelésről alkotott elképzelésünket, a megfigyelésről, mely pontosan klinikai gyakorlatunk és elméletalkotásunk metszéspontjában helyezkedik el.

Megfigyelés és elméletalkotás

A Larousse Kiadó új etimológiai és történeti szótárát lapozgatva megdumhatjuk, hogy a *théorie* [elmélet] kifejezés, mely 1495-ben tűnik fel először, s a 18. századig igen ritka marad, a kései latin *theoria* szó származéka, mely maga is a görög *theorein* szóból ered, ez utóbbi jelentése: megfigyelés, szemlélődés. Etimológiailag tehát az elméletalkotás szorosan összefügg a megfigyeléssel, ami, úgy hiszem, igen lényeges mozzanat fejtegetéseink szempontjából.

Nincs olyan elmélet, amely úgymond az égből pottyanna közénk, vagy amelynek alapjául ne konkrét tények megfigyelése szolgálna. Ahogy C.-F. Ramuz, a híres svájci költő mondja: „Az ideára szomjazva halunk meg, mielőtt magukat a dolgokat megismertük volna”, hacsak nem az a célunk, hogy egy pusztán intellektualizáló, hamis és főképp önigazoló elméletalkotásba fogjunk.

D. Houzel, aki igen behatóan foglalkozott a figyelem kérdésével, már évekkel ezelőtt rámutatott, hogy a csecsemők közvetlen megfigyelése – Esther Bick módszertanát követve – lehetővé teszi azt, hogy gondosan szétválasszuk a gondolkodás Freud által 1911-ben meghatározott három szakaszát: úgymint a figyelem szakaszát, azaz a tulajdonképpeni megfigyelést, a lejegyzést vagy jegyzetelés szakaszát, és végül a véleményalkotást, azaz a hetenkénti munkacsoportokban történő feldolgozás szakaszát.

Véleményem szerint ennek az igen szigorú megfigyelési keretnek a jelentősége elsősorban e három szakasz szétválasztására tett kísérletben rejlik. Ezáltal válik ugyanis elkerülhetővé a korai elméletalkotás veszélye, azé a védekező, intellektualizáló magatartásé, melynek célja, hogy a csecsemő megfigyelésekor érzett belső szorongást elkerüljük. A megfigyelések ugyanis elkerülhetetlenül igen erős ösztönimpulzusokat indítanak el bennünk, és előhívják saját csecsemőkori tapasztalataink mélyen elrejtett emléknymait.

A veszély minden esetben a megfigyelés nélküli elméletalkotás veszélye, bizonyos értelemben az üres elméletalkotásé, mely sem a dolgok megta-

pasztalására, sem azok átérzésére nem hagy elegendő időt. A jelenség jól ismert a W. R. Bion által leírt „negatív képesség” hiányának köszönhetően.

Ami a *megfigyelni* [*observer*] kifejezést illeti, a már említett szótár megjegyzi, hogy azt Hulsius 1607-ben úgy határozza meg, mint a *figyelmes* nézés tényét. (Már megint a figyelem!) De a szó eredetét még tovább kutatva azt is megtudhatjuk, hogy az *ob* prefixum a latin *servo*, *servare* igét a mozgás képzetével ruházza fel. Tehát itt a *valami elébe menő*, *valami felé* forduló figyelemről van szó. A fogalomban megnyilvánuló aktív mozgást, valódi dinamikát én kettős irányultságúnak érzem, amely egyszerre irányul a külvilág és a belső világ felé. A külvilág tárgyait nem észlelhetjük és nem vizsgálhatjuk másként, csak a nekik megfeleltethető belső tárgyak szűrőjén át. Mindnyájan jól tudjuk, hogy csecsemők megfigyelésekor egyedül a saját gyermeki vagy archaikus részeinkkel való regresszív identifikáció teszi lehetővé, hogy a látottak egy részét felismerjük és értelmezzük. Az *ob-jet externe* [külső tárgy], az *ob-jet interne* [belső tárgy] és az *ob-servation* [megfigyelés] esetében is az *ob* prefixum az alany aktív megszálló munkájára emlékeztet minket.

A korábbiakban használt „látottak” kifejezés jól rávilágít a megfigyelés fogalmának legfőbb – legalábbis a francia nyelvben meglévő – hiányosságára, mely a megfigyelést túlzottan a vizualitással hozza kapcsolatba. Ha a megfigyelésnek valóban van is vizuális vonatkozása, sok más formája is létezik. Valójában minden egyes érzékünket kapcsolatba hozhatjuk vele, mindenekelőtt a hallást. Tudjuk például, hogy a látás lehetővé teszi a viselkedéses interakciók vizsgálatát, a hallás viszont a hallottak alapján fantáziált interakciókét. A megfigyelőt lényegében semmi sem gátolja abban, hogy hipotéziseket állítson fel a ki nem mondottakról vagy arról, amire csak közvetetten történt utalás.

De mivel, mint azt már említettük, a megfigyelés és a figyelem önnön belső világunk felé is fordul, egyszersmind önmegfigyelés is, mely tekintettel van a megfigyelő érzelmi előéletére (ezt néhol kissé pontatlanul viszontátételes tapasztalatként is emlegetjük), ezért szükségessé válik a megfigyelés fogalmába bevonnunk a „józan ész” [*sens commun*] fogalmát is, mint egyfajta hatodik érzéket, mely némiképp felülbírálja a másik ötöt.

A *theorein* szó jelentése tehát megfigyelés vagy szemlélődés. Michel Schneider egyik munkájából kölcsönzöm a gondolatot, miszerint a belső élet Philón, Plótinosz és Szent Ágoston óta évszázadokon át ismétlődő nagy gondolatait Hugues de Saint-Victor fogalmazta újra, aki teológiai nézőpontból bár, de úgy gondolta, hogy a szemlélődéshez vezető út első lép-

csője a figyelmes vizsgálódás [*considération*]. A figyelmes vizsgálódás lényegében maga a figyelem, a körültekintés, pillantás a világra, magunkra és Istenre. A szemlélődés, melynek különböző szakaszait különíthetjük el (meditáció, belső beszéd, kitekintés és felemelkedés), alapja a beleézés és – amire szerettem volna rávilágítani – az egyetértés [*con-sensus*], mely lehetővé teszi az igazság biztos és fájdalommentes meglátását. Így tehát már az említett teozófusok munkáiban is megtaláljuk a konszenzuális [*consensualis*] szemlélődés fogalmát, mely egyszerre veszi igénybe mind az öt érzéket és a köztük lévő összes lehetséges kapcsolatot, hogy egy időben és egyazon módon nyisson utat a megfigyelés és az elméletalkotás számára. Mint mindig, most sem találtunk fel tehát semmi újat, csak felismertünk valamit a múltból, és újrafogalmaztuk.

Az eddigiek fényében leszögezhetjük, hogy célunk nem érzelmek és fogalmak, valamint motivációk és realizációk szembeállítása. A kutatót és a teoretikust is minden bizonnyal valamiféle vágy hajtja, s szublimációik gyökere tagadhatatlanul a szeretet vagy a gyűlölet libidinális ösztöntörekvéseiben keresendő.

A megfigyelés és az elméletalkotás közti kapcsolat azonban ennél sokkal mélyebben gyökerezik. A csecsemő esetében tudjuk például, hogy ösztöntárgy és kognitív tárgy teljességgel elválaszthatatlanok egymástól. Elég, ha a gyermekre hatást gyakorló felnőtt arcára gondolunk, amelyet minden bizonnyal csak úgy képes kognitíve felismerni, ha érzelmileg már megszállta („a tárgyat megszálljuk, mielőtt észleljük”, S. Lebovici). De az is igaz, hogy csak akkor tudja érzelmileg megszállni, ha már előzetesen körülhatárolta, mint egy olyan képet, amely a különféle érzékelő-szenzoros percepcióinak háttéréből kiemelkedik. A dolgok tehát kölcsönösen összefonódnak, s ez az, amit B. Gibello „episztemikus tárgy” fogalma is sugall.

Még egy kérdést érintenünk kell ahhoz, hogy eljussunk W. R. Bion felfogásához. Minden megismerés a tárggyal való emocionális találkozással veszi kezdetét. Ez az emocionális találkozás nemcsak előfeltétele a későbbi megismerésnek, de egyben a megismerés első lépcsője is. Erről árulkodik szerintem D. Meltzer „esztétikai konfliktus” fogalma.

A Gy (azaz Gyűlölet) kötelékek és a Sz (azaz Szeretet) kötelékek így számomra nemcsak kiindulópontjai, de egyben összetevői is az M (azaz Megismerés) kötelékeknek. Ezért lehetséges, hogy egy bizonyos szinten művészet és tudomány végül is találkoznak egymással. És ezért fogható fel a megfigyelés és az elméletalkotás folyamata egyazon dinamikus folyamat két oldalaként.

Ez minden bizonnyal éppúgy érvényes a csecsemőre, akár a felnőttre, s kétségtelenül a klinikai gyakorlat az, ahol a megfigyelés és az elméletalkotás együtt vannak jelen.

Érzékelés és absztrahálás a csecsemőnél

A továbbiakban arra szeretnék rávilágítani, hogy ellentétben a felnőtt naiv vélekedésével, a csecsemő érzékelése és absztraháló képessége között igen szoros összefüggés van.

Ha azt mondjuk, absztrahálás, ezen lényegében az ingerek bizonyos számú strukturális invariánsának differenciális képességét értjük, amely a modelláló és az elméletalkotó tevékenység elengedhetetlen feltétele. Vagyis, ha a megfigyelés az érzékelésen és az érzelmeken együttesen alapul, és ha az érzékelés lehetővé teszi – mint ahogy azt a későbbiekben látni fogjuk – a modell értékű invariánsok elkülönítését, akkor bizvást mondhatjuk, hogy a csecsemőnél a megfigyelés és az elméletalkotás összefonódik, annak ellenére, hogy az utóbbi csak később tudatosul.

Lássunk most néhány példát, hogy gondolatmenetem ne legyen túl elvont. Remélem, a példák beszédek lesznek, azaz ötből öt érzékhez szólnak.

Amodális percepció és affektív ráhangolódás

Újabb kísérletek bizonyítják, hogy a csecsemő már igen korán képes az egyik szenzoros csatornán bejövő információkat egy másik szenzoros csatornára továbbítani, s ott azokat sikeresen feldolgozni. Például, ha a csecsemőnek egy meghatározott formájú (gömbölyű, hegyes, vékony vagy vastag...) cumit adunk a szájába, anélkül hogy azt látná, később vizuálisan is képes felismerni azt a bizonyos cumit sok más jól megkülönböztethető cumi között. Ez azt jelenti, hogy a csecsemő képes a taktilis csatorna által fel fogott információkat a vizuális csatornára továbbítani. Mondhatnánk úgy is, hogy az érzékszervi csatornák kapcsolatban állnak egymással, összefonódnak, a szó baudelaire-i értelmében. S valóban vannak, akik a csecsemőnek ebben a sajátos képességében vélik felfedezni az emberi faj képességét arra, hogy metaforákat alkosson. (H. Sitbon, Ph. Mazet).

Az anyának a csecsemő állapotaira való affektív ráhangolódása valójában a csecsemő fenti képességének feleltethető meg több-kevesebb eltérés-

sel, mivel ez az anyai képesség is az információknak a modalitások közötti átvitelét feltételezi. Az anya affektív ráhangolódása pedig arra készíti a csecsemőt, hogy ő maga is gyakorolja a modalitások közti információátvitel képességét (D. Stern). Így feltételezhető, hogy minél inkább képes az anya transzmodálisan ráhangolódni csecsemője affektív állapotaira, annál inkább gazdagítja az első protoszimbolikus reprezentációk közti kapcsolatok létrejöttét a gyermeknél. Ezek további fejlődéséről csak keveset tudunk, de kétségtelenül léteznek, és a jövőben igen izgalmas kutatások tárgyát képezhetik.

A csecsemő amodális percepciója és az anya modalitások közti érzelmi ráhangolódása egymást kiegészítő jelenségek. Ezek teszik lehetővé, hogy az érzékelő-észlelő folyamat leképezze az ingerek struktúrájában vagy az interaktív partner válaszaiban megjelenő invariáns jegyeket.

A csecsemő érez, észlel, megfigyel, miközben létrehozza a tárgy reprezentációját, megalkotva annak invariáns, egyik érzékszervi modalitásról a másikra továbbítható struktúráját. A csecsemő tehát egyszerre tapasztal és alkot elméleteket.

Az „állandósult kapcsolatok” fogalma

Az „állandósult kapcsolatok” fogalma W. R. Bion névéhez fűződik. A fogalom, mely a „választott tény” (H. Poincaré) matematikai fogalmával hozható kapcsolatba, igen hasznosnak bizonyul számunkra, amikor a csecsemő pszichés fejlődését vizsgáljuk, annak ellenére, hogy Bion más klinikai terület felől közelítve dolgozta ki modelljét.

Akárhogy is, az alapgondolat mindkét modellben ugyanaz, nevezetesen, hogy a csecsemő perceptív környezetében meglehetősen gyorsan felismeri a jelenségeknek azokat az ismétlődő összefüggéseit, melyek mint fenomenológiai alakzatok kiválnak egy számára kevésbé kivehető háttérből. Ezek az összefüggések különféle érzeteket, mozgásokat és a térbeli változások észleléseit foglalják magukba. Ennél azonban fontosabb – s én ebben látom Bion modelljének igazi jelentőségét –, hogy olyan környezetben, olyan emocionális kontextusban jelennek meg, amely – a szó valódi értelmében – megragadja a gyermek figyelmét, és amely a szóban forgó, már egyszer észlelt kapcsolat fenntartása érdekében olyan lelki működéseket mozgósít, amely a kapcsolat elemeinek szétválása ellen hatnak. A kapcsolat elemeinek összetartására irányuló lelki működésnek számít az is, amikor az állan-

dósult kapcsolat később nevet kap. Bion rámutatott arra, hogy az első elnevezések valójában a konténer szerepét töltik be egy-egy ilyen állandósult összefüggés felismerése szempontjából a csecsemő számára, és hogy ezek még azelőtt jönnek létre, mielőtt az elnevezés megtöltődne a személyes jelentés különféle tartalmaival.

A csecsemőnél tehát az állandósult összefüggések felismerése lényegében egyfajta absztraháló munkának feleltethető meg, s így megint csak a megfigyelés és az elméletalkotás összefonódásáról kell beszélnünk, ez alkalommal azonban az érzelem és az interszubjektív empátia kontextusában.

Meg kell jegyeznünk, hogy a csecsemőnél az anyával, a legfontosabb tárgyvaló kapcsolat interaktív jellegének felismerése sokban hasonlít a most ismertetett mechanizmushoz. A gyermek az anyát először kétségtelesen annak interaktív jellegzetességeiről ismeri fel (ritmikus kontúrok, hasonló vagy eltérő modalitás, azonnali vagy késleltetett válaszok, tompított vagy felerősített visszhangok...), és csak később őrzi meg emlékezetében, mint állandó tárgyat, különösen ami annak vizuális komponenseit illeti.

A kapcsolat mint „konténer” így előbb kerül megszállás alá, mint annak tulajdonképpeni tárgyi tartalma, vagyis a gyermek előbb lesz az absztrakt művészetek kedvelője, mint a figuratív művészeteké. Ez meglepőnek tűnik, de mégis igaz. Később ugyanezt az utat többnyire visszafelé tesszük meg.

A csecsemő és az emlékezet

Az emlékezés hagyományosan meghatározott három szakasza mellett (kódolás, tárolás és előhívás), ma már tudjuk, hogy létezik hosszú távú és rövid távú emlékezet is, az utóbbi elsősorban a figyelem jelenségén alapul, míg az előbbi az információ szemantikai feldolgozásával áll szoros kapcsolatban.

Emellett azonban, mint ahogyan arra M. Lamour a közelmúltban felhívta a figyelmünket, létezik egy deklaratív és egy nem deklaratív emlékezet is. A nem deklaratív emlékezet a szokásokat és a készségeket tárolja. Nagyrészt tudattalan és automatikus, az akció- és procedúrasémák aktiválására szolgál. Kísérletileg olyan protokollokon keresztül mutatható ki, melyek a késleltetett utánzás jelenségétől jól megkülönböztethető tanulási folyamatot jellemeznek.

L. S. Squire szerint a deklaratív emlékezet maga is két részre osztható: epizodikus és szemantikus emlékezetre. Az epizodikus emlékezet az emlé-

keket és az önéletrajzi eseményeket tárolja, amelyek kódolása és előhívása is elsősorban az érzelmi kontextus függvényében történik, amint arra G. Edelman mutatott rá munkáiban. Ezzel szemben a szemantikus emlékezet az értelem, a jelentés és fogalmak memóriája, és egy többé-kevésbé univerzális, mindenki által birtokolható tudással hozható kapcsolatba.

Bármennyire is vitatható a különféle emlékezet típusok ontogenezeise és a gyermeki amnézia természete, annyi bizonyos, hogy a csecsemő rendelkezik egy epizodikus emlékezettel, amely a szenzoros információk kódolásán alapul. Bizonyított az is, hogy az információknak az epizodikus emlékezetből a szemantikusba történő átvitelek a csecsemő ezeket az információkat kategorizálja, általánosítja és hierarchikusan szervezi. Bizonyos szempontból tehát az emlékezeti működés szintjén is találhatunk közvetlen kapcsolatot a szenzoros információfeldolgozás és az elméletalkotás között, hiszen a csecsemő a szemantikus emlékezetben zajló információfeldolgozás alapján „dolgozza ki” fokozatosan elméleteit.

A csecsemő reprezentációs világa

A csecsemő reprezentációinak kialakulására jellemző, hogy a struktúrák szerveződése megelőzi a mentális tartalmak leképezését. Vagyis, előbb figyeljük meg az egészet, mint annak részeit.

Több szerző között A. Leroi-Gourhan is amellet érvel, hogy az ősember mentális reprezentációinak természete közelebb állhatott a ritmikus sémának nevezett reprezentációs formához (pl. az évszakok vagy a nappal és az éjszaka váltakozása), mint az egyes tárgyak vagy jelenetek figurális leképezéséhez, amely az evolúciónak csak egy későbbi szakaszában jelenhetett meg.

Ehhez hasonlóan a csecsemő is például először az emberi arc körvonaláival ismerkedik meg, s csak ezután vizsgálja meg azt, ami az ovális formán belül van. A példákat még sokáig sorolhatnánk, mivel a jelenség elég általánosnak tűnik.

D. Stern a reprezentációk hierarchikus szerveződésének tárgyalásakor ír az ún. „protonarratív boríték” kialakulásáról. A szerző ennek különböző aspektusait mutatja be, többek között azt, hogy a protonarratív boríték, mint absztrakt reprezentációs forma, abban segíti a csecsemőt, hogy felismerje az események közötti összefüggéseket. Már az „interakciós minták reprezentációja” fogalom is feltételez egyfajta absztraháló, letisztító vagy modelláló munkát. Mindez végül is alátámasztja a csecsemő tárgyalással

szembeni aktivitását, melyet nevezhetnénk úgy is, mint a tárgyak és az emberek világához fűződő személyes viszonyt.

Elegendő megnéznünk néhány a Lóczy Intézetben forgatott dokumentumfilmet a csecsemő tárgyak felé fordított figyelméről ahhoz, hogy észrevegyük, a csecsemő a fokozott figyelmi állapotok során valóságos osztályozó és összehasonlító „kísérleteket” végez. Tardos Anna többször hozott hasonló anyagokat WAIMH-munkacsoportunkba, ahol egyik fő témánk a direkt megfigyelés volt („A direkt megfigyelés hatása a pszichoanalízisre és a pszichoanalitikusokra”). Mindnyájan meglepődve láttuk, hogy a csecsemő képes igazi „tudósként” dolgozni, azaz képes saját pszichés munkájának intenzív megszállására. Különösen jól emlékszem egy néhány hónapos gyermekre, aki igen nagy komolysággal vizsgálta a labda és a szájní-lás kerek formája közti lehetséges összefüggéseket, kapcsolatot teremtve ezzel a percepciók szenzoros és absztrakt szintje között. Ez esetben nyilvánvaló, hogy a filozófus csecsemővel volt dolgunk, akiről már dolgozatom elején is írtam.

Ebben a tevékenységben ismerhetjük fel tehát a „szimbolikus műveletek” (H. Segal) valódi jelentőségét, melyek átjárást biztosítanak a gyermek tapasztalatainak érzékelő-szenzoros szintje és a távol lévő tárgy jövőbeni szimbolikus elméletbe foglalása között. A szimbolikus műveletek szintjén – mint azt tudjuk – még nem tudatosan bennünk a szimbólum és a szimbolizált, az ábrázoló és az ábrázolt különbsége. Ezt a különbséget csak fokozatosan ismerjük majd fel.

De hogyan magyarázhatjuk ebből a szempontból a G. Haag által leírt testi azonosulás jelenségét? Amikor a csecsemő az egyik testfélben az anyát „játssza”, a másikban saját szerepét, akkor ezt az összekapcsolódást, ezeket az ön maga összefogására, önmagába való kapaszkodásra tett kísérleteket vajon úgy éli meg, mint a tárgyhoz fűződő kezdeti kapcsolatot, vagy pedig úgy, mint ennek a kapcsolatnak szimbolikus helyettesítését?

A kérdést ezen a ponton kénytelenek vagyunk nyitva hagyni. Világos azonban, hogy csakis e gondolatmenet fényében képzelhetjük el a csecsemő tárgykapcsolati reprezentációinak szerveződését és a távollét elviselésének képességét. Bár a szimbolikus műveletek először még meghaladják képességeit, a csecsemőnek lassacskán mégiscsak filozófussá kell válnia, azaz költővé, teoretikussá, de egyszersmind kutatóvá és klinikussá is ahhoz, hogy megalkossa maga számára a távollét elviselésének metapszichológiáját, amelyet elsőként saját testében, saját érzékelei által fogalmaz meg.

Megfigyelés, gyakorlat és elmélet a felnőttnél

Közismert, hogy elméleti háttér nélkül, legyen az explicit vagy implicit, nincs igazi klinikai gyakorlat, s éppen így nem létezik elméletalkotás sem klinikai esetek nélkül. Ebből általában azt a következtetést vonjuk le, hogy az egyetlen termékenynek bizonyuló munkamódszer a klinikai gyakorlat és az elméleti munka (eszmecsere, szakmai vita vagy szövegolvasás) folytonos ötvözése. Ezért szeretünk a klinikai gyakorlat és elméleti munka közti folytonos és élő találkozásra hivatkozni.

A fenti tétel érdekes, és egyben magától értetődő. Úgy vélem azonban, hogy eddigi, csecsemőről szóló ismereteink fényében kell, hogy tovább fesszegessük elmélet és klinikai gyakorlat lehetséges kapcsolódási pontjait. Nemcsak arról van szó ugyanis, hogy kapcsolatot teremtsünk klinikai gyakorlatunk és a már meglévő, vagy éppen születő elméleti modellek között, hanem arról is, hogy, akár csak a csecsemő, ugyanarra a tárgyra vonatkozóan tudjuk ötvözni a hozzá fűződő gyakorlatot és a tárgy ismeretének elméletét. A dolgokat így sikerülne egyetlen pontba fokalizálnunk.

Freud szerint az ösztöntörekvés felfogható úgy is, mint „a pszichére a testtel való kapcsolata miatt kényszerített munka mértéke”. Ehhez hasonlóan azt mondhatjuk, hogy a csecsemő a megfigyelés során „megszállja” a tárgyat, libidinális kapcsolatot alakít ki vele, és ebből kiindulva alkotja meg a tárgy megismerésére vonatkozó egyéni elméleteit. A megfigyelés, mivel éppen a tárgymegszállás és elengedés kettős mozgásának metszéspontjában fekszik, képes megteremteni a kapcsolatot gyakorlat és elmélet között, melyek így dialektikusan szerveződnek köré.

Hasonlóképpen a klinikus is többé-kevésbé felvállalja a kutató szerepét. A tárgyjal érzelmi kapcsolatot alakít ki, ugyanakkor a szükséges távolság fenntartásával megteremti a kereteket a megismeréshez, azaz a tárgy belső életének fokozatos megértéséhez. Úgy vélem, ugyancsak ebből a nézőpontból lehet a kognitivisták „tudatelmélet fogalmát” (U. Frith) sikeresen összekapcsolni az empátia vagy identifikáció általános pszichológiai fogalmával.

Dolgozatomban céloom elsősorban annak bemutatása volt, hogy a kutató és a klinikus egymásra sokban emlékeztető eljárása, mely a beleérzést és a gondolkodást sajátosan ötvözi, csecsemő múltunkban gyökerezik, annak a csecsemőnek múltjában, aki a maga módján szintén egyszerre volt kutató és klinikus, azaz, ahogy korábban fogalmaztunk, költő és teoretikus. Ugyanakkor, emlékezeti szerveződésének többretegű volta miatt, a csecsemő egyben mesemondó és történész is. Ezt a szerepet olyan sikerrel gyakorol-

ja, hogy méltán fedezhetjük fel benne felnőtt szakmai elhivatottságunk gyökerét. El kell fogadnunk, hogy az „emlékezet és a vágy nélküli” (W. R. Bion) analitikus képe nem több, mint az emlékezet és vágy tagadására alapozott allegória.

Következtetések

Összefoglalásképpen csak arra szeretném felhívni a figyelmet, hogy ha valóban a megfigyelés áll a gyakorlatot és az elméletet összekötő lehetséges utak metszéspontjában, akkor különös jelentősége lesz a *sens* kifejezés kettős értelmének a francia nyelvben. Ez a kifejezés egyszerre vonatkoztatható az érzékszervekre [*organes de sens*] és az érzékelésre, öt érzékünkre [*cinq sens*], valamint a jelölt [*signifié*] és a jelentés [*signification*] fogalmára, ami a nyelv szintjén igen jól illusztrálja az általam mondottakat.

Tudom, hogy dolgozatomban nem fogalmaztam meg alapvetően új dolgokat, egyszerűen csak szavakba öntöttem azt, amit legbelül érzek. Nevezetesen azt, hogy ha elméleti modelljeink általánosan, mindenkire igazak, akkor egyetlen alanyra alkalmazva szükségszerűen hamisak. Ha túl általános érvényűek, akkor az egyén szintjén nem lehetnek informatívak, hiszen minden egyes individuum saját építőkövével, saját módszerével és stílusával járul hozzá a növekedéshez és a pszichés fejlődéshez.

A fejlődés jelentős modelljei, ha mindenkiről szólnak, végső soron senkire sem igazak. Egyedül a megfigyelés teszi lehetővé az egyéni, klinikai esetre szabott gyakorlatot és elméletalkotást. Ahogy ezt a maga módján igen régen már Arisztotelész is megfogalmazta: „A tudomány csak általános lehet, de csak az egyedi létezik.”

Csajbók Sarolta fordítása

IRODALOM

- BICK, E. (1964): Notes on infant observation in psychoanalytic training. *Int. J. Psychoanal.* 45: 558–566.
- BION, W. R. (1979 [1962]): *Aux sources de l'expérience*. Paris: P. U. F., Coll. „Bibliothèque de Psychanalyse”, 1ère éd.

- BION, W. R.** (1979 [1963]): *Eléments de psychanalyse*. Paris: P. U. F., Coll. „Bibliothèque de Psychanalyse”, 1ère éd.
- BION, W. R.** (1982 [1965]): *Transformations – Passage de l'apprentissage à la croissance*. Paris: P. U. F., Coll. „Bibliothèque de Psychanalyse”, 1ère éd.
- EDELMAN, G.** (1992): *Biologie de la conscience*. Paris: Editions Odile Jacob, Coll. „Sciences”.
- FREUD, S.** (1995 [1905]): Három értekezés a szexualitás elméletéről. In : *A szexuális élet pszichológiája*. Budapest: Cserépfalvi.
- FREUD, S.** (1911): Formulierungen über die zwei Prinzipien des psychischen Geschehens. In: *Gesammelte Werke*, Bd. 8. 230–238.
- FREUD, S.** (1997 [1915]): Ösztönök és ösztönsorsok. In: *Ösztönök és ösztönsorsok. Metapszichológiai írások*. Budapest: Cserépfalvi.
- FRITH, U.** (1992): *L'énigme de l'autisme*. Paris: Editions Odile Jacob, Coll. „Sciences humaines”.
- HAAG, G.** (1985): La mère et le bébé dans les deux moitiés du corps. *Neuropsychiatrie de l'Enfance et de l'Adolescence*. 33: 2–3, 107–114.
- LEROI-GOURHAN, A.** (1983): *Le fil du temps – Ethnologie et préhistoire*. Paris: Fayard.
- MELTZER, D.** (1988): Le conflit esthétique: son rôle dans le processus de développement psychique. In : *Psychanalyse à l'Université*. 49: 37–57.
- SEGAL, H.** (1957): Notes on symbol formation. In: *Int. J. Psycho-Anal.* 38: 391–397.
- SITBON, H.–MAZET, P.** (1991): Harmonisation affective et transmodalité: mère et bébé en communion. *Devenir*. 3(2): 87–95.
- SQUIRE, L. R.–MCKEE, R. D.** (1993): Declarative and non declarative memory in opposition (when prior events influence amnesic patients more than normal subjects). *Memory and Cognition*. 21: 424–430.
- STERN, D. N.** (1989): *Le monde interpersonnel du nourrisson. Une perspective psychanalytique et développementale*. Paris: P. U. F., Coll. „Le fil rouge”.
- STERN, D. N.** (1993): L'enveloppe pré-narrative. *Journal de la Psychanalyse de l'Enfant*. 14: 13–65.